

УДК [591.9:595.733](477.41)

© 2012 р. Я. П. КОНОВАЛОВА, Д. Д. БУЙ

ВИДОВИЙ СКЛАД БАБОК (INSECTA: ODONATA) НА ТЕРИТОРІЇ ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Коновалова, Я. П. Видовий склад бабок (Insecta: Odonata) на території Переяслав-Хмельницького району Київської області [Текст] / Я. П. Коновалова, Д. Д. Буй // Вісн. Харк. ентомол. т-ва. — 2012. — Т. XX, вип. 1. — С. 15–22.

Наведено оновлений список видів бабок для Переяслав-Хмельницького району Київської області, який містить оригінальні дані та відомості з літературних джерел. Видовий список налічує 32 види з 8 родин, з яких 4 види підлягають охороні: *Gomphus flavipes*, *Anax imperator*, *Aeshna viridis* і *Leucorrhinia pectoralis*. Уперше для району зареєстровано два види — *Gomphus vulgatissimus* і *Crocothemis erythraea*. 1 табл., 13 назв.

Ключові слова: фауна, бабки, Odonata, Переяслав-Хмельницький район, Київська область, Україна.

Коновалова, Я. П. Видовой состав стрекоз (Insecta: Odonata) на территории Переяслав-Хмельницкого района Киевской области [Текст] / Я. П. Коновалова, Д. Д. Буй // Изв. Харьк. энтомол. о-ва. — 2012. — Т. XX, вып. 1. — С. 15–22.

Представлен обновленный список видов стрекоз Переяслав-Хмельницкого района Киевской области, в который вошли оригинальные и литературные данные. Видовой список насчитывает 32 вида из 8 семейств, из которых 4 вида подлежат охране: *Gomphus flavipes*, *Anax imperator*, *Aeshna viridis* и *Leucorrhinia pectoralis*. Впервые для района зарегистрировано 2 вида — *Gomphus vulgatissimus* и *Crocothemis erythraea*. 1 табл., 13 назв.

Ключевые слова: фауна, стрекозы, Odonata, Переяслав-Хмельницкий район, Киевская область, Украина.

Konovalova, Ya. P. List of dragonfly species (Insecta: Odonata) from Pereyaslav-Khmel'nitsky District of Kyiv Region [Text] / Ya. P. Konovalova, D. D. Buy // The Kharkov Entomol. Soc. Gaz. — 2012. — Vol. XX, iss. 1. — P. 15–22.

Updated list of dragonfly species from Pereyaslav-Khmel'nitsky District of Kiev Region is compiled based on both the original and literature data. It includes 32 species from 8 families; four of those species (*Gomphus flavipes*, *Anax imperator*, *Aeshna viridis*, *Leucorrhinia pectoralis*) are currently recognized as threatened species. Two species (*Gomphus vulgatissimus* and *Crocothemis erythraea*) are reported from the district for the first time. 1 tabl., 13 refs.

Keywords: fauna, dragonflies, Odonata, Pereyaslav-Khmel'nitsky District, Kiev Region, Ukraine.

Вступ. Видовий склад бабок різних територій України досліджений нерівномірно. У межах Київської області найповніше вивченими в цьому відношенні є м. Київ і його найближчі околиці, звідки знахідки бабок публікують доволі регулярно (Горб та ін., 2000; Matushkina, 2006; Khrokalo, 2010). Натомість інші райони області поступаються не лише повнотою складених видових списків бабок, але й кількістю знахідок. Видовий склад бабок Переяслав-Хмельницького району вперше був досліджений Г. В. Артоболевським та М. В. Шарлеманем у період 1881–1929 рр. (Артоболевский, 1917; Артоболевский, 1927, 1929; Charlemagne, 1916). На підставі власних зборів Г. В. Артоболевський наводив для м. Переяслав-Хмельницький 25 видів бабок, а М. В. Шарлемань — 13 видів. Узагальнюючи відомі на той час дані, Г. В. Артоболевський опублікував загальний список бабок, який складається з 27 видів (Артоболевский, 1929). У 1992 р. видовий склад бабок Переяслав-Хмельницького району вивчав С. М. Горб, який наводить для регіону дослідження 16 видів бабок, у тому числі 3 види — уперше для району (Горб та ін., 2000). У представленій роботі наведено опис оригінальних знахідок імаго та личинок бабок на теренах Переяслав-Хмельницького району Київської області й узагальнений список видів для досліджуваної території, який урахує дані попередніх дослідників.

Матеріали та методи. Імаго (209 екз.) і личинок (12 екз.) бабок було зібрано в Переяслав-Хмельницькому районі Київської області впродовж 30.05–15.08.2009 рр. і 25.06–10.07.2010 рр. у таких точках збору: 1) м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж (університетський лук), 50° 04' 38" N, 31° 28' 04" E; 2) м. Переяслав-Хмельницький, р. Альта, проти ж/м Левада, 50° 04' 03" N, 31° 26' 16" E; 3) с. Карань, Канівське вдсх., 50° 01' 20" N, 31° 25' 53" E; 4) с. Андруші, штучний канал, 50° 02' 13.71" N, 31° 23' 19.46" E; 5) с. Дем'янці, р. Альта, 50° 06' 58" N, 31° 24' 02" E; 6) с. Харківці, р. Альта, 50° 08' 22" N, 31° 24' 32" E; 7) с. Велика Каратувль, р. Броварка, 50° 06' 33" N, 31° 33' 00" E; 8) с. Соснова, р. Сага, 50° 09' 13" N, 31° 45' 29" E; 9) с. Сомкова Долина, р. Сага, 50° 10' 39" N, 31° 41' 35" E; 10) с. Єрківці, озера, 50° 07' 11" N, 31° 15' 17" E. Імаго збирали ентомологічним сачком. Зібраних комах заморювали у парах

етилацетату, висушували, етикетували та зберігали для подальшого визначення у стандартних ентомологічних паперових конвертах. Личинок збирали з водних макрофітів і зберігали в 70 %-му етиловому спирті. Визначення проводили за спеціалізованими визначниками (Горб та ін., 2000; Магушкіна, Хрокало, 2002). Номенклатуру таксонів наведено за матеріалами сайту World Species List — ODONATA (<http://www.calopteryx.de/idf/>).

Результати досліджень. Нижче наведено систематичний список видів бабок, знайдених нами на території Переяслав-Хмельницького району Київської області.

Підряд ZYGOPTERA

Родина Calopterygidae

1. *Calopteryx splendens* (Harris, 1782)

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 11.06.2009, 1 ♀; 15.08.2009, 1 ♂, 4 ♀♀; 10.06.2010, 6 ♂♂, 1 ♀.

Родина Lestidae

2. *Lestes barbarus* (Fabricius, 1798)

Матеріал: с. Сомкова Долина, р. Сага, старе русло, поросле рослинністю та невисокими вербами, 7.08.2009, 2 ♂♂.

3. *Lestes sponsa* (Hansemann, 1823)

Матеріал: с. Єрківці, озеро біля церкви, 25.07.2009, 1 ♂, 1 ♀; с. Соснова, р. Сага, очищена ділянка річки з платною риболовлею, 01.08.2009, 1 ♂; с. Дем'янці, р. Альта, старе русло, поросле рослинністю та невисокими вербами, 11.08.2009, 4 ♂♂.

4. *Lestes virens* (Charpentier, 1825)

Матеріал: с. Сомкова Долина, р. Сага, старе русло, поросле рослинами та вербами, 7.08.2009, 1 ♂.

Родина Platycnemidae

5. *Platycnemis pennipes* (Pallas, 1771)

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 30.05.2009, 1 ♀; 11.06.2009, 4 ♂♂, 2 ♀♀; 20.06.2009, 1 ♂, 1 ♀; 5.08.2009, 10 ♂♂; 15.08.2009, 12 ♂♂; 10.07.2010, 5 ♂♂, 8 ♀♀, 1 ♂ з кліщами.

Родина Coenagrionidae

6. *Ischnura elegans* (Vander Linden, 1820)

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 2.06.2009, 1 ♂; 11.06.2009, 4 ♂♂; 15.08.2009, 2 ♂♂, 1 ♀; 10.07.2010, 3 ♂♂, 3 ♀♀; м. Переяслав-Хмельницький, р. Альта, напроти ж/м Левада, 10.07.2009, 7 ♂♂, 2 ♀♀; с. Велика Каратуль, р. Броварка, біля шлюзів, 18.07.2009, 10 ♀♀, уражених кліщами; с. Єрківці, ставок біля церкви, 25.07.2009, 2 ♂♂, 5 ♀♀; с. Соснова, р. Сага, розчищена ділянка з платною риболовлею, 1.08.2009, 16 ♂♂, 8 ♀♀; м. Переяслав-Хмельницький, невеликий ставок біля річки, 05.08.2009, 4 ♂♂, 1 ♀; с. Сомкова Долина, р. Сага, заросле русло, 07.08.2009, 1 ♂; с. Андруші, штучний канал, 25.06.2010, 4 ♂♂, 4 ♀♀; с. Карань, Канівське вдсх., 25.06.2010, 12 личинок.

7. *Coenagrion puella* (Linnaeus, 1758)

Матеріал: с. Єрківці, ставок біля церкви, 25.07.2009, 1 ♂; Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 10.07.2010, 5 ♂♂.

8. *Erythromma viridulum* Charpentier, 1840

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Альта (напроти ж/м Левада), 10.07.2009, 3 ♂♂; с. Харківці, р. Альта, дуже заросла та мілка, 11.07.2009, 10 ♂♂; с. Велика Каратуль, р. Броварка, біля шлюзів, 18.07.2009, 11 ♀♀, уражених кліщами; с. Єрківці, зарослий ставок, 25.07.2009, 5 ♂♂; м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 05.08.2009, 6 ♂♂; 10.07.2010, 1 ♂ з кліщами; с. Дем'янці, р. Альта, старе русло, поросле рослинами та невисокими вербами, 11.08.2009, 4 ♂♂; с. Андруші, штучний канал, 25.06.2010, 1 ♀.

Підряд ANISOPTERA

Родина Aeschnidae

9. *Aeshna mixta* Latreille, 1805

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, 3.10.2009, 1 ♀.

Родина Gomphidae

10. *Gomphus vulgatissimus* (Linnaeus, 1758)

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, 5.05.2009, 1 ♀.

Родина Libellulidae

11. *Orthetrum albistylum* Selys, 1848

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 10.07.2010, 3 ♂♂.

12. *Orthetrum cancellatum* Linnaeus, 1758

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 10.07.2010, 1 ♂.

13. *Crocothemis erythraea* (Brullé, 1832)

Матеріал: с. Харківці, р. Альта, галявина біля зарослої ділянки річки, 11.07.2009, 1 ♀.

14. *Sympetrum flaveolum* (Linnaeus, 1758)

Матеріал: м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, ставок біля річки в низині університетського лука, 4.10.2009, 1 ♂.

15. *Sympetrum sanguineum* (Müller, 1764)

Матеріал: с. Харківці, р. Альта, заболочені ділянки річки, 11.07.2009, 1 ♀; м. Переяслав-Хмельницький, маленький ставок у низині університетського лука, 05.08.2009, 1 ♂; с. Дем'яниці, р. Альта, старе русло річки, поросле рослинністю та вербами, 11.08.2009, 2 ♂♂, 1 ♀.

16. *Sympetrum vulgatum* (Linnaeus, 1758)

Матеріал: с. Велика Каратувль, р. Броварка, біля шлюзів, 18.07.2009, 1 ♂; м. Переяслав-Хмельницький, р. Трубіж, 15.08.2009, 1 ♂; 4.10.2009, 1 ♂.

Обговорення. Найповніші дослідження видового складу бабок м. Переяслав-Хмельницький та його околиць було проведено на початку ХХ ст. В. Г. Артоболевським та М. В. Шарлеманем (Артоболевський, 1927; Charlemagne, 1916), які збирали імаго бабок у травні-вересні впродовж кількох років. Список видів С. М. Горба, наведений для досліджуваного району, ґрунтується лише на авторських липневих зборах імаго у 1992 р. (Горб та ін., 2000). Наведені тут результати досліджень охоплюють збори імаго та личинок упродовж травня–серпня 2009 р.

Зіставлення списків видів, отриманих різними дослідниками (табл.), показало, що на теренах досліджуваної території загалом було зареєстровано 32 види бабок з 8 родин. Найвні відмінності між списками різних авторів, імовірно, зумовлені різними календарними періодами збору матеріалу та низькою чисельністю окремих видів. Зокрема, види, період льоту яких охоплює весну та першу половину літа (*Coenagrion hastulatum*, *Lestes dryas*, *Gomphus flavipes*, *Aeshna viridis*, *A. grandis*, *Somatochlora metallica*, *S. flavomaculata* та *Leucorrhinia pectoralis*), не були виявлені дослідниками кінця ХХ–початку ХХІ століть. Вид *Anax imperator* характеризується яскраво вираженою територіальною поведінкою з великими особистими ділянками патрулювання. Унаслідок цього чисельність виду на окремій території не є високою (Schott, 1990), що знижує ймовірність знайти його під час несистематичних зборів. Види *Erythromma najas*, *Cordulia aenea*, *Ladona depressa* та *L. quadrimaculata* є звичайними, подекуди масовими на суміжних територіях і мають тривалі періоди льоту (Горб та ін., 2000). Попри відсутність сучасних знахідок усіх перерахованих вище видів у Переяслав-Хмельницькому районі, вони були неодноразово відмічені у Київській області (Горб та ін., 2000), а отже можуть бути включені до списку видів району.

Таблиця. Видовий склад бабок Переяслав-Хмельницького району за даними попередніх авторів та оригінальних досліджень (* — нові види для досліджуваного району)

№ з/п	Види	Джерела інформації		
		Артоболевський, 1929	Горб та ін., 2000	Ця робота
1	<i>Calopteryx splendens</i> Harris, 1782	+	+	+
2	<i>Lestes barbarus</i> (Fabricius, 1798)	+	+	+
3	<i>Lestes dryas</i> Kirby, 1890	+		
4	<i>Lestes sponsa</i> (Hansemann, 1823)	+	+	+
5	<i>Lestes virens</i> (Charpentier, 1825)	+	+	+
6	<i>Coenagrion hastulatum</i> (Charpentier, 1825)	+		
7	<i>Coenagrion puella</i> (Linnaeus, 1758)	+	+	+
8	<i>Coenagrion pulchellum</i> (Vander Linden, 1823)	+	+	
9	<i>Erythromma najas</i> (Hansemann, 1823)	+		
10	<i>Erythromma viridulum</i> Charpentier, 1840		+	+
11	<i>Ischnura elegans</i> (Vander Linden, 1820)		+	+
12	<i>Enallagma cyathigerum</i> (Charpentier, 1840)	+	+	
13	<i>Platynemis pennipes</i> (Pallas, 1771)	+	+	+
14	<i>Aeshna affinis</i> Vander Linden, 1820	+	+	
15	<i>Aeshna grandis</i> (Linnaeus, 1758)	+		
16	<i>Aeshna mixta</i> Latreille, 1805	+	+	+
17	<i>Aeshna viridis</i> Eversmann, 1836	+		
18	<i>Anax imperator</i> Leach, 1815	+		
19	* <i>Gomphus vulgatissimus</i> (Linnaeus, 1758)			+
20	<i>Stylurus flavipes</i> (Charpentier, 1825)	+		
21	<i>Cordulia aenea</i> (Linnaeus, 1758)	+		
22	<i>Somatochlora flavomaculata</i> (Vander Linden, 1825)	+		
23	<i>Somatochlora metallica</i> (Vander Linden, 1825)	+		
24	<i>Ladona depressa</i> (Linnaeus, 1758)	+		
25	<i>Libellula quadrimaculata</i> Linnaeus, 1758	+		

Продовження таблиці

№ з/п	Види	Джерела інформації		
		Артоболевський, 1929	Горб та ін., 2000	Ця робота
26	<i>Leucorrhinia pectoralis</i> (Charpentier, 1825)	+		
27	* <i>Crocothemis erythraea</i> (Brullé, 1832)			+
28	<i>Sympetrum flaveolum</i> (Linnaeus, 1758)	+		+
29	<i>Sympetrum sanguineum</i> (Müller, 1764)	+	+	+
30	<i>Sympetrum vulgatum</i> (Linnaeus, 1758)	+	+	+
31	<i>Orthetrum albistylum</i> Selys, 1848		+	+
32	<i>Orthetrum cancellatum</i> (Linnaeus, 1758)	+		+

Уперше для Переяслав-Хмельницького району нами зареєстровано два види — *Gomphus vulgatissimus* і *Crocothemis erythraea*. *G. vulgatissimus* розповсюджений майже на всій території України. Це подекуди численний, але подекуди рідкісний весняний вид, личинки якого надають перевагу великим річкам з повільною течією (Schorr, 1990). Вид *Crocothemis erythraea* має афротропічне поширення (Khrokalo, 2010). Ще кілька десятиліть тому його реєстрували лише на півдні України, але останнім часом вид швидко просувається на північ, що вчені пов'язують з глобальними кліматичними змінами (Matushkina, 2006; Khrokalo, 2010). У 2003 р. *C. erythraea* було вперше зареєстровано у м. Києві, нині він став звичайним, а іноді масовим видом у Київській області (Matushkina, 2006; Khrokalo, Matushkina, 2005; Khrokalo, 2010).

Чотири види бабок Переяслав-Хмельницького району охороняються законодавством (Червона ..., 2009; Convention ..., 2002; European ..., 2010). Зокрема, види *Gomphus flavipes*, *Aeshna viridis* і *Leucorrhinia pectoralis* охороняються Бернською конвенцією (European ..., 2010), а *Anax imperator* з категорією II «вразливий вид» охороняється Червоною книгою України (Червона ..., 2009).

Висновки. Видовий список бабок Переяслав-Хмельницького району Київської області налічує 32 види з 8 родин, з яких 4 види підлягають охороні: *Gomphus flavipes*, *Anax imperator*, *Aeshna viridis* і *Leucorrhinia pectoralis*. Уперше для району зареєстровано два види — *Gomphus vulgatissimus* і *Crocothemis erythraea*.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Артоболевский, Г. В. Заметки о стрекозах Полтавской губернии [Текст] / Г. В. Артоболевский // Материалы к познанию фауны Юго-Западной России. — 1917. — Т. 2. — С. 17–29.
- Артоболевський, Г. В. Бабки (Odonata) Київських околиць [Текст] / Г. В. Артоболевський // Тр. фіз.-мат. відділу Всеукр. акад. наук. — 1927. — Т. 7, вип. 1 : 36. праць Зоол. музею, № 3. — С. 65–118.
- Артоболевський, Г. В. V. Resume total des etudes sur les Odonates du gouvernement de Poltava [Текст] / Г. В. Артоболевський // Тр. фіз.-мат. відділу Всеукр. акад. наук. — 1929. — Т. 13, вип. 1 : 36. праць Зоол. музею, № 7. — С. 11–20.
- Горб, С. М. Бабки (Odonata) України: фауністичний огляд [Текст] / С. М. Горб, Р. С. Павлюк, З. Д. Спуріс // Вестн. зоології. — 2000. — Отд. вып. № 15. — С. 4–137.
- Матушкіна, Н. О. Визначник бабок (Odonata) України: личинки та екзувії [Текст] / Н. О. Матушкіна, Л. А. Хрокало — К. : «Фітосоціоцентр», 2002. — 72 с.
- Червона книга України. Тваринний світ [Текст] / Під заг. ред. чл.-кор. НАН України І. А. Акімова — К. : Глобалконсалтинг, 2009. — 624 с.
- Charlemagne, N. До фауни Переяславщини [Text] / N. Charlemagne // Ежегодн. Муз. Полтав. губ. земства. — 1916–1918. — № 5–7. — С. 15–28.
- Convention on the conservation of European wildlife and natural habitats. Appendix II [Electronic resource]. — Mode of access : URL : <http://conventions.coe.int/Treaty/FR/Treaties/Html/104-2.htm#Arthropods/Arthropodes>. — 2002. — Title from the screen.
- European red list of dragonflies [Text] / V. J. Kalkman [et al.]. — Luxembourg : Publ. Office of the EU, 2010. — 30 pp.
- Khrokalo, L. Expansion of *Crocothemis erythraea* in Ukraine [Text] / L. Khrokalo, N. Matushkina // 4th WDA Int. Symp. of Odonatology (Pontevedra, 26–30 July 2005) : abstr. book. — Pontevedra, 2005. — P. 72–73.
- Khrokalo, L. A. Expansion of *Crocothemis erythraea* in Ukraine [Text] / L. A. Khrokalo // Monitoring climatic change with dragonflies. — Sofia ; Moscow, 2010. — P. 211–224.
- Matushkina, N. New records of rare Odonata in Ukraine (Insecta) [Text] / N. Matushkina // Праці Зоол. музею. — 2006. — Т. 4. — С. 155–161.
- Schorr, M. Grundlagen zu einem Artenhilfsprogramm Libellen der Bundesrepublik Deutschland [Text] / M. Schorr — Biltoven : Ursus Sci. Publ., 1990. — 512 s.

Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет ім. Григорія Сковороди
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Надійшла 10.12.2011